ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ – БЪЛГАРИЯ
НАУЧНИ ТРУДОВЕ, ТОМ 63, КН. 1, СБ. А, 2025 – ФИЛОЛОГИЯ,
PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV – BULGARIA
RESEARCH PAPERS, VOL. 63, BOOK 1, PART A, 2025 – LANGUAGES AND LITERATURE

DOI 10.69085/ntf2026a134

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ НАЧИНАТЕЛНИТЕ ПРЕДСТАВКИ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Ирена Русева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

OBSERVATIONS ON INCHOATIVE PREFIXES IN CONTEMPORARY BULGARIAN LANGUAGE

Irena Ruseva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

i_ruseva@uni-plovdiv.bg

The object of analysis in the present study are the inchoative prefixes in modern Bulgarian, which form a heterogeneous, yet clearly defined group, characterized by varying degrees of productivity and semantic specification. The main objectives are: 1) to identify and systematize the verbal prefixes with inchoative meaning; 2) to determine the degree of their productivity; 3) to outline the specific cases in which the inchoative semantics appears in combination with other meanings such as intensity, attenuativity, etc. The study confirms the high complexity in verbal prefixation, and the challenges in determining the various types of verbal action and their relation to other aspectual categories.

Key words: types of verbal action, Aktionsart, prefixes, inchoative semantics

Обект на анализ в настоящото изследване са продуктивните и непродуктивните представки с начинателна семантика в съвременния български език. **Основните цели** са: **1)** да се идентифицират и систематизират глаголните представки, които притежават начинателно значение в съвременния български език; **2)** да се установи степента на тяхната продуктивност; **3)** да се очертаят специфичните случаи, при които начинателното значение е проявено в комбинация с други семантични значения, като интензивност, атенуативност и др. **Актуалността** на темата произтича от обстоятелството, че въпреки значителния принос на

класическите изследвания върху префиксите в българската аспектология (вж. Иванова 1966; Иванова 1974; Куртева 2007; Атанасова 2016 и др.) липсва актуализирана единна класификация на начинателните глаголни представки, като редица семантични разграничения остават неизяснени.

В съвременния български език префиксите функционират като продуктивно словообразувателно средство при деривацията на глаголи и имат ключова роля в разширяването на техния лексикално-семантичен потенциал чрез експлицирането на различни **начини на глаголно действие**. В славистиката терминът **начин на действие (НД)**, или **Aktionsart**, обозначава „семантично-словообразувателна категория“ (Ницолова 2008: 247), която обхваща конкретните лексикални значения, изразявани посредством представки, наставки или корена на думите (вж. Маслов 1956; Бондарко 1971а; Иванова 1974; Ницолова 2008 и др.). В рамките на категорията словообразувателните елементи често функционират като формални индикатори за обособяване на групи системни редове, като наблюдаваните лексикално-семантични ограничения обикновено се проявяват именно чрез формалните показатели на категорията (Иванова 1974: 33).

Дискусионен остава въпросът за връзката между вида на глагола и начините на глаголното действие. В настоящото изследване споделяме становището, че начинът на действие представлява отделна семантично-словообразувателна категория[1] с лексикално-граматичен компонент, която обединява групи глаголи според характера на протичане на означаваното действие и която взаимодейства, но не съвпада с лексикално-граматичната категория вид на глагола, макар начините на действие да „оказват влияние върху проявата на видовите значения“ и да „наслагват върху тях определен отпечатък“ (Бондарко 1971б: 13 – 14) (вж. Иванова 1974: 33; също ГСБКЕ 1983; Чакърова 2025 и др.). Един от аргументите в подкрепа на това разграничение е фактът, че представки могат да се прибавят и към глаголи от т.нар. първичен свършен вид, като в тези случаи префиксът изпълнява не видоизменителна, а изцяло словообразувателна функция, напр. *видя – провидя*; *дам – додам, сдам*; *кажа – изкажа, разкажа* и др.[2] Разбира се, не може да се отрече и фактът, че при част от префиксите се наблюдава тенденция към абстракция и десемантизация, което води до тяхното граматикализиране. Трябва да посочим обаче, че макар явлението граматикализа-

[1] Терминът е на К. Иванова (Иванова 1974: 33).

[2] Глаголите са ексцерпирани от Официалния правописен речник на българския език (2012).

ция при глаголните представки, разбирано като използването им в ролята на видообразуващи компоненти, неутежнени от собствена лексикална семантика, да е засвидетелствано в езика, неговият обхват остава сравнително ограничен (Иванова 1966: 53).

Тъй като категорията начин на действие е тясно свързана с глаголния вид, българистичната наука дълго време не успява да отличи нейните значения от тези на вида и нерядко ги смесва. Ясно разграничаване между двете понятия се установява едва в изследванията на Л. Андрейчин, който за пръв път обосновава съществуването на две отделни категории (вж. Андрейчин 1938/1976). Първото цялостно и систематизирано изследване върху различните начини на глаголното действие при българските представки е предложено от К. Иванова в едноименната ѝ монография от 1974 г. В своя труд изследователката разработва цялостна и последователна теория за начините на действие при глаголите в българския език, като ги структурира чрез три основни семантични компонента: *пространствена координация, насоченост* и *интензитет*. Според К. Иванова „…пространствената координация разкрива пространствените (и като техен частен случай – временните) обстоятелства на действието, а насочеността – целта, към която то може да бъде ориентирано“ (Иванова 1974: 34). Интензитетът, от друга страна, определя начините на действие количествено. По-нататък в изложението изследователката анализира проявите на различните начини на действие при осемнадесетте представки с домашен произход, при наставката ***-н-*** и при някои други суфикси, както и при словообразувателно нехарактеризираните начини на действие. Описани са общо 52 начина на глаголното действие. Сред тях са: **ингресивният** (начинателен), напр. *заблещукам, заблъскам, разбъбря се, побягвам, намразя, прилошее (ми), проходя* и др.; **аугментативният** (увеличителен), напр. *възликувам, проглуша, разсърдя (се)* и др.; както и **атенуативният** (умалителен), напр. *придреме ми се, накиселявам, накуцвам* и др.; **делимитативният**, напр. *почета, повозвам, надзъртам* и др.; **финитивният**, напр. *достигна, отяжда ми се, прежалвам* и др.; **едноактният**, напр. *ахна, мигна, тропна* и др.; **многоактният** (мултипликативен), напр. *бода, мигам, тропам* и др.; **общорезултативният**, напр. *огъвам, увяхвам, приготвя, отгледам* и др., **рекурсивният**, напр. *пребоядисам, препиша, преправям, възвърна, възпроизведа* и др., както и редица други (вж. Иванова 1974; също Чакърова 2025: 13).

По отношение на **начинателния**, който К. Иванова нарича **ингресивен начин на действие**, е отбелязано, че той не е характеризиран откъм пространствена координация и насоченост, а се отличава с „про-

мяна на интензитета от нула към наличие“ (Иванова 1974: 134), т.е. съответства на дефиницията „поставям начало на действието“ (Иванова 1974: 55). В този подтип се включват глаголи като: *побягвам, заахквам, прохождам, подгонвам*[3] и др.

В монографията си К. Иванова отбелязва и че макар наставката ***-н-*** да влиза основно в състава на глаголи, изразяващи едноактност, тя може да има и ингресивно (т.е. начинателно – бел. авт.) значение (Иванова 1974: 120 – 121). Като ингресивни са посочени следните глаголи, които са представени „за единство“ само с формата за несвършен вид: *блейвам, блесвам, бликвам, блъввам, вирвам, вирвам се, грейвам, духвам, зяпвам, кипвам* и др. (Иванова 1974: 121).

В ГСБКЕ 1983 (в която К. Иванова участва като автор на няколко раздела, вкл. на раздела за глаголната префиксация) също се подчертава, че ингресивният начин на действие притежава относително сложна семантична структура, тъй като обозначава встъпване в действие или начало на протичането му. Към този тип са отнесени глаголи, образувани с представките ***при-, на-, по-, до-, за-, про-, под-***, както и с наставка ***-н-***, например: *пригладнява ми/пригладнее ми, намразвам/намразя, побягвам/побягна, поисква ми се/доиска ми се, заблъсквам/заблъскам, прохождам/проходя, подгонвам/подгоня, цъфвам/цъфна*[4]. Посочено е, че макар отделните словообразователни форманти да внасят различни семантични нюанси, тези различия не променят съществено основния признак на ингресивността, а именно – обозначаването на началната фаза на действието (ГСБКЕ 1983: 285).

В настоящото изследване приемаме различна позиция относно глаголите с наставка ***-н-***. Смятаме, че те не следва да се отнасят към начинателните, тъй като не експлицират ингресивност, а едноактност (семелфактивност), без да се отличават с ясно разграничима начална фаза, напр. *седна, мигна, тропна* и др. Специфичното при подобни глаголи е, че вербализират единична макроситуация, поради което не могат да бъдат отнесени към начинателния начин на действие (вж. Чакърова 1999: 160; също Чакърова 2017: 85). Допълнителен контрааргумент е фактът, че примерите, приведени от К. Иванова (вж. Иванова 1974: 121), са по същество итеративни глаголи, чрез които се изразява не начинателност, а „повторение на дадено комплексно действие без указание за някакъв времеви или пространствен предел“ (Чакърова 2025: 104). Както отбелязва К. Чакърова, глаголните форми от типа

[3] Примерите са по К. Иванова (Иванова 1974: 142).
[4] Примерите са по ГСБКЕ 1983 (ГСБКЕ 1983: 285).

тропвам, мигвам и др. са характерни за новобългарския етап от развитието на нашия език. В съвременната система този структурен тип е заместил по-стар модел, при който наставката ***-н-*** се е комбинирала с форманта ***-ува-*** (*мигвам* < *мигнувам*) (Чакърова 2025: 110). Въз основа на посочените аргументи глаголите с наставката ***-н-*** няма да бъдат включени в настоящото изследване.

В следващите редове ще представим и анализираме всички представки с начинателна семантика в съвременния български език, като те ще бъдат разгледани с оглед на тяхната продуктивност. Под начинателен начин на действие разбираме единствено семантичната стойност, свързана с обозначаването на начало на действие или встъпване в ново състояние. Това обхваща и представки, които маркират различни семантични нюанси при изразяване на началото на действието или на преминаването към ново качествено състояние, включително такива с абсолютен (първоначален), внезапен или интензивен характер. Подобна концептуализация на начинателната семантика намира опора и в предходни изследвания. Така например в монографията си от 2007 г., посветена на глаголните представки в съвременния български език, Т. Куртева посочва, че те представляват вторични словообразователни елементи, чието значение е „продукт на съчетаване с различни основи в широк и трудно обозрим диапазон на проявление“ (Куртева 2007: 338; също Куртева 2007: 14), а начинателното значение „посочва етапност в протичането, фиксирайки определен сектор от времевата ос“ (Куртева 2007: 217). Като най-типични начинателни представки авторката определя ***за-***, ***раз-*** и ***по-*** (Куртева 2007: 217).

Представка *за-*. Чрез представката *за-* се образуват глаголи, които маркират различни начини на действие и които често проявяват семантична многозначност или дори вътрешна противоречивост. Независимо от това най-характерното за тази представка значение е начинателното (вкл. изразяване на абсолютно начало на действието), в това число и при звукоподражателни глаголи, напр. *забарабанявам, забеснявам, заблещукам, заблъскам, забоботя, забръмча, завикам, загрухтя, зажаля, зажумя, закретам, закърмя, заломотя, залазвам, запристъпвам, захраня* и др.[5] Този словообразувателен тип се отличава с висока степен на продуктивност в съвременния български език (Иванова 1974: 94 – 96; Куртева 2007: 226; ГСБКЕ 1983: 218; Халачева 1998: 100). Представката *за-* демонстрира най-широка съчетаемост с основи

[5] Примерите са по К. Иванова, Т. Куртева, ГСБКЕ 1983 (Иванова 1974: 94 – 96; Куртева 2007: 226; ГСБКЕ 1983: 218).

от всички семантични класове, но не се комбинира с основи, означаващи целенасочено движение, пространствено положение или целенасочени сетивни възприятия (Земская 1955: 11), напр. **затръгна*, **занамирам се*, **занаслаждавам се* и др. под. Представката *за-* не изразява начинателно значение, когато функционира като показател за пълнота или резултатност на действието (Куртева 2007: 222). В подобни случаи тя не маркира начало на действието, а обозначава, че то е достигнало своя завършен етап, постигнат е резултат или е реализирана неговата цялостност, напр. *завърша* (работата), *заключа* (вратата), *залепя* (плика) и др.

Изразяваме скептицизъм по отношение на становището на Е. Пернишка и А. Атанасова, според което, при наличие на свършен и несвършен глагол с представка ***за-*** с начинателна семантика „…съответният свършен глагол е образуван от несвършения полипрефигиран глагол“ (Пернишка по Атанасова 2016: 299). Като се солидаризира с изразеното от Е. Пернишка мнение, А. Атанасова посочва, че „…значението ‘начало на действие’, т.е. фазовост, не може да се свърже със значението на свършения вид, т.е. комплексност“ (Атанасова 2016: 299). На това основание тя оспорва твърдението на Г. К. Венедиктов и С. Петрова, че представката *за-* с начинателна семантика може да се добавя и към свършени по вид глаголни основи (Атанасова 2016: 299).

Според изразеното от А. Атанасова становище би следвало например да приемем, че глаголът *запея* (СВ) е образуван от т.нар. НСВ$_2$ *запявам*. Подобна интерпретация обаче противоречи на принципите на видообразуването в съвременния български език, според които итеративните глаголи (т. нар. глаголи от вторичен несвършен вид) се извеждат от перфективни глаголи и не могат да бъдат образувани директно от първични несвършени вербативи. Както отбелязва К. Чакърова:

> Конкретно в българския език категорията вид на глагола е тричленна и включва изходни (първични, безпредставъчни) глаголи от НСВ (напр. *пиша*); глаголи от СВ, образувани от НСВ най-често чрез префиксация (напр. *препиша*), и производни глаголи, образувани от СВ чрез прибавяне на морфемата *-ва* (или неин аломорф) (*преписвам*), които наричаме итеративи (а не „вторични имперфективи“).
>
> (Чакърова 2025: 9 – 10)

В допълнение ще посочим, че глаголите от свършен вид с ингресивна представка ***за-*** не изразяват завършеност на цялото действие, а по-скоро сигнализират приключването на неговата начална фаза. Казано с други думи: „Явно видът е дотолкова абстрактен, че може да

представи като завършено дори започването на дадено действие“ (Чакърова 2025: 7).

Представка *раз-*. Представката *раз-* най-често се реализира с аугментативен начин на действие, при който „[се] изразява силен интензитет, обикновено (но не задължително) – силно начало“ (Иванова 1974: 101). Преобладаващата част от глаголите с *раз-*, изразяващи интензивност, съдържат в структурата си и *се*, напр. *разбеснявам се, разблейвам се, разбръщолевям се, разбъбря се, раздрънча се, разлудувам се, размахам се, размечтая се, размърморя се, разревавам (се), разскачам се, разсополявям се, разтреперя се, разшавам се, разшумявам се, разчуруликвам се* и др.[6] (Иванова 1974: 102 – 103). Според Т. Куртова първичното значение на представката е начинателното, а интензивният ѝ оттенък възниква в резултат на натрупване и повтаряне на отделни актове от действието (Куртева 2007: 220).

Представка *по-*. Чрез тази представка може да се изразява начало на действие, преместване или настъпване на състояние, като конкретната интерпретация зависи от значението на мотивиращата основа, напр. *погна, помъкна, поведа, понеса, полетя, побягвам, пониквам, потека, поема* и др.[7] Моделът е непродуктивен в съвременния български език (Куртева 2007: 221; ГСБКЕ 1983: 222). За разлика от глаголите за движение с представката *за-*, които означават „само начало на продължително действие“, тези с префикс *по-* обозначават „освен начало и компонент ‘насочено движение’“ (Брайкова 1983 по Куртева 2007: 219). Т. Куртева пояснява, че представката *по-* не изразява начинателно значение, когато функционира като показател за пълнота или резултатност на действието (Куртева 2007: 221 – 222), напр. *поправя* (грешката), *почистя* (стаята) и др. Ще допълним, че чрез тази представка могат да се изразят и редица други начини на действието, като ‘осъществяване в слаба степен’, ‘ограничен времеви интервал’, ‘довеждане до резултат’ и др. (подробно вж. Иванова 1974: 70 – 85).

Представка *до-*. Представката *до-* е особено интересна, тъй като може да изразява както начало, така и край на действието (Куртева 2007: 222), срв.: *дояде ми се* (начало на състояние) и *довърша* (край на действие). Глаголите с *до-* с начинателна семантика задължително съдържат кратки местоименни форми *ме* и *ми се*, като повечето от тях експлицират възникване на физиологично или емоционално състояние на субекта (Куртева 2007: 222), напр. *доболява ме, додрямва ми се, дог-*

[6] Примерите са по К. Иванова и Т. Куртева (Иванова 1974: 102 – 103; Куртева 2007: 220).

[7] Примерите са по Т. Куртева (Куртева 2007: 221).

нусява ме, доисква ми се, докривее ми, домързява ме, домъчнява ми, допее ми се, допива ми се, дотежи ми, дояжда ми се, досмешава ме, доспива ми се и др.[8] В почти всички случаи става дума за безлични глаголи. Дезидеративният оттенък, който се наблюдава в глаголите с префикс *до-* в конструкция с *ме* и *ми се*, не произтича от префиксацията и не е свързан с категорията „начин на действие“. Моделът е продуктивен в съвременната българска словообразувателна система и участва активно във формирането на нови глаголни деривати (Иванова 1974: 94; също ГСБКЕ 1983: 217; Куртева 2007: 222; Влахова 2001: 228).

Представка *про-*. С тази представка се изразяват няколко темпорални значения, като едно от най-характерните е способността да се обозначи действие с неочаквано или абсолютно начало, напр. *провиждам* (започвам да виждам), *проглеждам*, *провървява ми*, *проговоря*, *прокапвам*, *пропея*, *пропиша, пропуша, проходя* и др.[9] В съвременния български език типът е продуктивен (Иванова 1974: 110; Куртева 2007: 224 – 225; ГСБКЕ 1983: 224). При полипрефигирани глаголи функцията на представката често е свързана с възникване на звук, дума, предмет или явление, напр. *произнеса се, произляза, произтека* и др. (Куртева 2007: 224). Трябва да посочим, че начинателно значение (ингресивност) се реализира главно при глаголи за физиологични, психични или перцептивни промени (*прогледа, пропея*), докато при *произнеса, произляза, произтека* смятаме, че е налице по-скоро комбинация от резултативно и фазово значение, а не чиста начинателност.

Представка *при-*. И тук се наблюдава смесване на темпорална семантика и значения за степен и количество на действието, напр. *пригладнея, придреме ми се, призлява ми, приисква ми се, прилошава ми, припие ми се, прияжда ми се, прище ми се* и др.[10], т.е. налице е едновременно ингресивност и атенуативност (слаба степен на действието). Представката *при-* може да обозначава както неочаквано настъпване на действието или неговата внезапна поява, така и краткотрайност или частично, непълно реализиране на действието, респ. осъществяване в слаба степен или в ограничено количество (Куртева 2007: 225; също ГСБКЕ 1983: 223). К. Иванова посочва, че дезидеративният оттенък, който се наблюдава при някои от глаголите с *при-* в дателна конструкция (с *ме* и *ми се*) не идва от представката и няма отношение към кате-

[8] Примерите са по К. Иванова и Т. Куртева (Иванова 1974: 94; Куртева 2007: 222).
[9] Примерите са по К. Иванова, Т. Куртева и ГСБКЕ 1983 (Иванова 1974: 110; Куртева 2007: 224 – 225; ГСБКЕ 1983: 224).
[10] Примерите са по К. Иванова и ГСБКЕ 1983 (Иванова 1974: 55; ГСБКЕ 1983: 223).

горията начин на глаголното действие (Иванова 1974: 55; също Влахова 2001: 228).

Представка *на-*. Глаголите с представка *на-*, изразяващи начинателна семантика, са пространствено нефиксирани и ненасочени, като темпоралното значение и конкретно ингресивният начин на действие не са типични за тази представка. Групата глаголи с *на-*, изразяващи начинателно действие, е сравнително ограничена и се характеризира с непълна семантична хомогенност. Тя включва глаголи, означаващи начало на действието на произвеждащия глагол или осъществяване на това действие върху обект, който преди това не е бил подлаган на него. В съвременния български език типът е непродуктивен (Иванова 1974: 63; Куртева 2007: 221; ГСБКЕ 1983: 220). Към тази група се отнасят глаголи като: *навлизам* (в нов етап), *нагазвам, нагризвам, намразвам, наръфвам* (нещо цяло), *начевам, наяждам* (нещо) и др. (Иванова 1974: 63). При глаголите, обозначаващи преживяване, представката *на-* изразява настъпване на субективно състояние, напр. *нажаля се, натъжа се, накахъря се* и др.[11] Начална фаза на действие може да се предполага и при глаголи като *нахвана се* (с основа за положение), *настана* (при което синтагматичната връзка предполага преход от положение към състояние на наличие) и *наблажа се* (където преходът е от действие към състояние) (Куртева 2007: 221 – 222).

Представка *под-*. Тази представка се характеризира с разнообразни семантични нюанси в съвременния български език. Глаголите с *под-* не се отличават с висока продуктивност, като в случаите, в които изразяват слаба степен на действието (напр. *подсмихна се*), те не следва да се разглеждат като начинателни (Куртева 2007: 221 – 222; ГСБКЕ 1983: 222). Начинателно значение се наблюдава при сравнително ограничен набор глаголи с *под-*, напр. *подбирам, подгонвам, подемам, подземам, подхващам, поднося, подхвана* и др. (Иванова 1974: 115; Куртева 2007: 221). Тъй като начинателната семантика при представката *под-* е слабо продуктивна и ограничена до малка група глаголи, тя не се разглежда като системен словообразувателен модел в съвременния български език.

Представка *с-*. В комбинация с глаголни основи представката *с-* може да изразява значението „правя да се постигне протичане на действието от неговото внезапно начало“ (Куртева 2007: 225), т.е привеждане в начало на действието, често с моментен и неочакван характер. Наред с това тя често функционира и като показател за взаимност

[11] Тук и по-нататък примерите са по Т. Куртева (Куртева 2007: 221 – 222).

между субектите, напр. *сбия се, сборя се, сдърпам се, счепкам се, скарам се, спречкам се* и др.[12] Т. Куртева посочва, че неочаквано настъпване на действието е изразено при глаголи като *слетя, сполетя, споходя* и др. (Куртева 2007: 225). Следва обаче да уточним, че глаголите *слетя, сполетя, споходя* не съдържат представка *с-*, а етимологично *съ-* (праслав. **sъletěti, *sъletją* от **letěti, *letją*) (вж. Български етимологичен речник (онлайн).

Представка *въз-*. Начинателни по значение са глаголите *възбунтувам* и *възбунтувам се* в значение ‘започвам да се бунтувам’[13] (Иванова 1974: 118). Според Т. Куртева представката *въз-* не носи начинателно значение в случаите, когато функционира като маркер за пълнота или резултатност на действието (Куртева 2007: 222). В подобни употреби тя обозначава постигнат резултат или окончателно реализиране на действието, а не начало на процес, напр. *възстановя* (реда), *възродя* (традиция), *възвърна* (спомен)[14].

Представка *в-*. Начинателната семантика не е характерна за представката *в-*. Изключение правят няколко лексикализирани глагола като *встъпя* и *вдетиня*, които се образуват от основи, обозначаващи положение или състояние (Куртева 2007: 222). При тях се изразява встъпване в ново състояние или начало на преход от едно състояние към друго, но тази употреба не е продуктивна и не формира устойчив словообразувателен модел в съвременния български език.

В заключение можем да обобщим, че глаголните представки с начинателна семантика в съвременния български език формират хетерогенна, но ясно очертана група, характеризираща се с различна степен на продуктивност и семантична маркираност (абсолютно начало, интензивност, неочакваност, атенуативност и др.). Представката ***за-*** проявява най-устойчиво и разпознаваемо начинателно значение, често обозначаващо абсолютно начало на действието (*забоботя, забръмча, закретам, запристъпвам* и др.). При ***раз-*** доминира аугментативната (интензивна) семантика, при която действието нерядко е съпътствано от рязко или енергично начало (напр. *разтичам се, разкрещя се, размечтая се* и др.). Представката ***по-*** комбинира ингресивност с компо-

[12] Примерите са по Т. Куртева (Куртева 2007: 225).

[13] Според Речника на българския език (онлайн) *възбунтувам (се)* е синоним на *разбунтувам (се)*, който се образува с начинателната представка *раз-* (https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg).

[14] В посочените примери свършеният вид на глаголите също допринася за изразяването на значението ‘постигнат резултат на действието’, но то не се обуславя единствено от него, а се усилва именно чрез представката *въз-* (бел. авт.).

нент на насочено движение (*погна, помъкна, поведа, полетя* и др.), докато при ***до-*** начинателната стойност възниква предимно в глаголи с клитични местоименни форми, обозначаващи възникване на физиологично или емоционално състояние (*доболява ме, додрямва ми се, доиска ми се, домързява ме* и др.). Представката ***про-*** демонстрира полисемантичност, но сред най-характерните ѝ употреби се откроява означаването на действие с неочаквано или абсолютно начало (*проглеждам, прокапвам, пропушвам, прохождам* и др.). Подобна смесена темпорална и количествена характеристика се наблюдава и при представката ***при-***, при която начинателната семантика често се съчетава с атенуативен оттенък (*придрямва ми се, прикапвам, пригладнея* и др.). Ингресивното значение при ***на-*** е по-слабо изразено и се реализира в ограничен набор глаголи, които маркират начало на действие върху субект или обект, за които то не е било характерно преди (*нагазвам, начевам, нажаля се, натъжа се* и др.). При представката ***под-*** начинателната семантика е слабо продуктивна и обхваща малка и частично лексикализирана група глаголи, поради което не се разглежда като системен словообразувателен модел (*подгонвам, подемам, подхващам, поднося* и др.). Представката ***с-*** може да маркира внезапно начало на действие, често с моментен и неочакван характер, но паралелно с това може да функционира и като маркер за взаимност (*сполетя, споходя*, *сбия се, сборя се* и др.). Начинателната употреба при ***въз-*** и ***в-*** е ограничена и се среща в единични лексикализирани форми (*възбунтувам (се), встъпя, вдетиня*).

Въз основа на направения анализ може да се заключи, че макар начинателната семантика да е относително широко представена в системата на българските префикси, тя е неравномерно разпределена между отделните представки и често е неизменна част от формирането на глаголния вид. Получените резултати още веднъж потвърждават високата степен на многопластовост при глаголната префиксация и предизвикателствата, свързани с определянето на различните начини на действие и тяхната връзка с други аспектуални категории. Смятаме, че всяко бъдещо изследване по темата само би обогатило представените тук изводи и би допринесло за по-нататъшното изясняване на тази комплексна и неоднозначна проблематика.

Литература

Андрейчин 1938/1976: Андрейчин, Л. Начини на изказване. [Andreychin, L. Nachini na izkazvane.] // *Помагало по българска морфология. Глагол.* (Съст.) Пашов, П., Ницолова, Р. София: Наука и изкуство, 1976, 336 – 348.

Атанасова 2016: Атанасова, А. Словообразувателни особености на ингресивните глаголи с префикс *за-*. [Atanasova, A. Slovoobrazuvatelni osobenosti na ingresivnite glagoli s prefiks *za-*.] // *За словото – нови търсения и подходи. Юбилеен сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Емилия Пернишка.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2016, 294 – 300.

Бондарко 1971а: Бондарко, А. В. *Грамматическая категория и контекст.* [Bondarko, A. V. Grammaticheskaya kategoriya i kontekst.] Ленинград: Наука, 1971.

Бондарко 1971б: Бондарко, А. В. Виды глагола и способы действия в русском языке. [Bondarko, A. V. Vidy glagola i sposoby deystviya v russkom yazyke.] // *Русский язык в национальной школе, № 2.* Москва: Академия педагогических наук СССР, 1971, 6 – 17.

Влахова 2001: Влахова, Р. За някои структурно-семантични особености на префигираните глаголи в българския език. [Vlahova, R. Za nyakoi strukturno-semantichni osobenosti na prefigiranite glagoli v balgarskiya ezik.] // *Традиция и съвременност в българския език. Сборник в чест на проф. д-р Л. Андрейчин, чл.-кор. на БАН.* София, 2001, 230 – 234.

ГСБКЕ 1983: Иванова, К., Пашов, П., Станков, В. (ред.). *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология.* [Ivanova, K., Pashov, P., Stankov, V., et al. Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya.] София: Издателство на БАН, 1983.

Земская 1955: Земская, Е. А. Типы одновидовых приставочных глаголов в современном русском языке. [Zamskaya, E. A. Tipy odnovidovyh pristavochnyh glagolov v sovremennom russkom yazyke.] // *Исследования по грамматике русского литературного языка.* Москва: Издательство Академии наук СССР, 1965, 9 – 12.

Иванова 1966: Иванова, К. *Десемантизацията на глаголните представки в съвременния български книжовен език.* [Ivanova, K. Desemantizatsiyata na glagolnite predstavki v savremenniya balgarski knizhoven ezik.] София: Издателство на БАН, 1966.

Иванова 1974: Иванова, К. *Начини на глаголното действие в съвременния български език.* [Ivanova, K. Nachini na glagolnoto deystvie v savremenniya balgarski ezik.] София: Издателство на БАН, 1974.

Куртева 2007: Куртева, Т. *Синтагматика и семантична функция на глаголните представки в съвременния български език.* [Kurteva, T. Sintagmatika i semantichna funktsiya na glagolnite predstavki v savremenniya balgarski ezik.] Велико Търново: Астарта, 2007.

Маслов 1956: Маслов, Ю. С. *Очерк болгарской грамматики*. [Maslov, Yu. S. Ocherk bolgarskoy grammatiki.] Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1956.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.

Пернишка 1979: Пернишка, Е. Някои прояви на граматична и словообразувателна дефективност при глаголи, образувани с представка *за-*. [Pernishka, E. Nyakoi proyavi na gramatichna i slovoobrazuvatelna defektivnost pri glagoli, obrazuvani s predstavka *za-*.] // *Български език, кн. 4.* София: Институт за български език при БАН, 1979, 304 – 312.

Халачева 1998: Халачева, С. За префиксалните значения при глаголите за звукова самоизява. [Halacheva, S. Za prefiksalnite znacheniya pri glagolite za zvukova samoizyava.] // *Български език, кн. 5.* София: Институт за български език при БАН, 1997 – 1998, 100 – 101.

Чакърова 1999: Чакърова, К. Изразяването на вербална единичност в българския език през призмата на кванторната теория. [Chakarova, K. Izrazyavaneto na verbalna edinichnost v balgarskiya ezik prez prizmata na kvantornata teoriya.] // *25 години Педагогически колеж Пазарджик („Традиции и новаторство в българското образование на границата на две столетия“).* Пловдив: ИК ИТА ЕСТ, 1999, 158 – 162.

Чакърова 2017: Чакърова, К. Семантико-функционална характеристика на българските перфективи. [Chakarova, K. Semantiko-funktsionalna harakteristika na balgarskite perfektivi.] // *Доклади от Юбилейната научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“, посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев, 10 – 11 ноември 2016 г.* Св. Коева, П. Бъркалова (съст.), Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2017, 82 – 99.

Чакърова 2025: Чакърова, К. *Категорията вид на глагола в съвременния български език.* [Chakarova, K. Kategoriyata vid na glagola v savremenniya balgarski ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2025.

Източници

Официален правописен речник на българския език: Мурдаров, В., Александрова, Т., Станчева, Р., Чаралозова, К., Димитрова, М., Викторова, К., Лакова, М., Костадинова, П., Томов, М., Паскалев, Н., Стоилова, И., Атанасова, А. *Официален правописен речник на българския език.* [Murdarov, V., Aleksandrova, T., Stancheva, R., Charalozova, K., Dimitrova, M., Viktorova, K., Lakova, M., Kostadinova, P., Tomov, M., Paskalev, N., Stoilova, I., Atanasova, A. Ofitsialen pravopisen recnnik na balgarskiya ezik.] София: Просвета, 2012.

Онлайн източници

Берон (онлайн): Официален правописен речник на българския език (онлайн) [Beron. Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik.]: < https://beron.mon.bg/> (3.11.2025).

Български етимологичен речник (онлайн) [Balgarski etimologichen rechnik.]: <https://ibl.bas.bg/lib/> (2.11.2025).

Речник на българския език (онлайн) [Rechnik na balgarskiya ezik.]: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/> (2.11.2025).